

Այս քերականութիւնը հրատարակելու
ժամանակ հետեւեալ տեղերէն է իմանալ
Աստուծոյ անունով ամէն ինչ արեւելիք :

Տպարանի գրքերի քանակը 120 ..
Դրոշմներէն Բաժանարար Էջերէն
Ը՛ք Բաժանարար Էջերէն Էջերէն ..

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՈՒԹՅԱՆ

15 ՅԱՆՎԱՐ

Բ. ՏԱՐԻ 1862

ԹԻԻ 14

1.1.1. Այս Կարգէնի ընտանեայ
մայրերու դաստիարակութիւնը ,
կամ Կարգ-կային ազգին կանանց
ձեռքով քաղաքակրթութիւնը՝ կոչ-
ուած գիրքէն , Փարիզ 183 , Եւր-
բանդիէի վեցերորդ տպագրութե-
նէն : գիրք 1 , գլուխ 1 :

ԺԱՂԱՎՐԴՈՑ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆԸ
ՎՐԱՅ ՏԵԳԱՐԴԻՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր դարը կերպարորդութեամբ յամր է .
Բառաստեղծութիւնն որ կը կոչուինք , ու
բան մը չորոշուիք . միտքերու վրայ ար-
պաւորուած ընդհանուր շարժումը կար-
ծես թէ միտքերը բաժնեկէ զատ ուրիշ օ-
գուտ մ'ըրած չէ : Ամեն բանի վրայ վեճ
կ'ըլլայ , բանի մը վրայ սկզբունք չկայ . և
ճշտակի փափկութեան ու փիլիսոփայու-
թեան վարդապետութեանց պէս , բարոյ-
ականին կանոններն ալ օրէնք ըլլալէ կը
դադրին , քանի որ ան կանոնները կարծիք
կ'ըլլան : Ճշմարտութեան հասնելու հա-
մար՝ մեր դարուն միտքերն ամեն բանի
մէջ երկու ծայրերն հասան . այնպէս որ
մարդկային միտքը երբեք ոչ այսչափ ցած
ինկած , ոչ ալ այսչափ բարձր ելած ունէր :
Ամենէն մտքի մօտ վարդապետութիւններէ
ամենէն անիմաստ գործողութիւններու ,
ամենէն փառաւոր գործողութիւններէ՝ ա-
մենէն նուաստ վարդապետութիւններու
անցանք : փիլիսոփայ . բրիտանաց . աւե-
տարանող , թագաւորական (բոյալիստ)

Գոնկրեկանեան , Ժագապէն ամենքն ալ աշ-
խարհի առջև մերթ կայսրութեան պաճու-
ճանքներով մերթ , անվարափնեւորուն ցըն-
ցողութիւններով ու մերթ յիսուսականութեան
ազարդողնովը ծածկուած երեւցանք . մէկ
ձեռքերնիս մարդուս իրաւանցը վսեմ տախ-
տակն առած առեւնիս՝ մէկալ ձեռքերնիս
Պանաբարդին սուրը կամ Բոպէսքիէրին սակ-
րըն առինք . անկումէ անկում , ապաշաւէ
ապաշաւ իյնալով՝ վերջապէս մեզի պաշ-
տելու չափ սիրելի եղած բաներուն մէջ
անտարբեր եղանք : Ան առեն նախապա-
շարունակներէ ազատ ըլլալու , նախամաս-
նութիւններէ հրաժարելու սկսանք . բա-
նականութիւնն ալ իր տեղը հաստատուե-
լու վրայ էր , և քաղաքակրթութիւնը մեծ-
նալու կրակներ . բայց ան առեւնիս ալ բանա-
կանութիւնը սկսանք կուրք ընել , ստաց-
ուածքը ոճիր սկսաւ համարուիլ , արուես-
տգիտութիւնը՝ բարոյական , ահարկու-
թիւնը՝ քաղաքականութիւն , և Մարան՝
առաքեալ ըրինք . այսպէս առաքելութիւնը
պատժապարտ կ'ըլլար , ու պատժապար-
տութիւնը կ'աստուածանար : Չարմանալի
կուրուութիւն , Սկզբունքներու աս ընդհա-
նուր շփոթութեանը մէջ , աս արիւնալից
ոգրերգութեանէն ետքը ուր շատերը սրտա-
բեկ եղան , աս ծաղրալի կատակերգութե-
նէն ետքը ուր շատերն ուշաթափ եղան ,
բան մը մինակ , այն է՝ ամեն մարդու իր
անսխալութեանը վրայ ունեցած հաւատ-
քը՝ հաստատուն մնաց :

Ընտարակոյս մէկը չիկրնար կարծել թէ
աս այլանդակ վիճակն՝ իմաստութեան
սկզբունքներէն յառաջ եկաւ : Մենէ մին-

չև Տէգարդ բաւական հեռաւորութիւն կայ, ան փիլիսոփան՝ որ քաղաքակրթեալ աշխարհին առջեւ իր միտքը դառարկացուց ու նորէն զարգարեց. չթողուց որ մտքին մէջ բան մը մտնէ, մինչև որ անիկա չուսաւ ու չդատեց. դպրոցականութեան բաշտողանքը մերժելով՝ իր բանին լուսոյն մէջ փնտռեց ճշմարտութիւնը, աս փիլիսոփան կ'ըսենք, մենեւ բաւական հեռու է. բայց և այնպէս անոր տուած մղումն է որ Եւրոպայի վիճակը որոշեց: Մտաւոր աշխարհին մէջ երևելի հանճարներու ձեռքով եղած յեղափոխութիւնները՝ միշտ վերջը գործունեայ աշխարհին կամ ժողովուրդին մէջ յեղափոխութիւն յառաջ կը բերեն: Մինչև ան առեւեր հաւատքը իմաստութեան չափն եղած էր. թէ փիլիսոփայական և թէ աստուածաբանական խնդիրներուն աւմենն ալ աս երկու բառով կ'որոշուէին. «վարդապետն ասաց»: Արիստոտելին վարդապետութիւններն այնպէս սրբազան էին ինչպէս Յիսուս Բրիտանիան: Անոնք հաւաքաբանութիւններով կը պաշտպանուէին բայց երբոր իմաստասիրելու առեղանակը բաւական չէր ըլլոր, ուրիշ եղանակ մը կը փնտռուէր, խարոյկներուն բոցը քանի մը դար վայդապետաց վերջին ապացոյցն էր, ինչպէս որ Թոմաս Թաքաւորներուն վերջին ապացոյցն է:

Տէգարդ յիշեալ վարդապետութիւնները քննութեան կոչեց. և աս մտածութիւնը մինակ, կրնա՞ք ըսել. Եւրոպայի նոր խելք մը տուաւ: Ան առեւեր էր որ մարդիկ վարդապետին հեղինակութեանը դէմ խօսելու համարձակեցան, և ամբողջ իմացական աշխարհք՝ բանականութեան դատողութեանը հպատակեցաւ: Բանութիւնը տարուած պաշտօնակալի մը (Օֆիֆէ) խղճմանքին քննութիւնը կոչուած հարիւր էջով տեարակ մը, որն որ զինուորական վրանի տակ խորհրդածուած, ու խորին միայնութեան մը պարապութեանը մէջ գրուած էր, ժողովրդոց ու թագաւորաց միջապահ փիլիսոփայութեան ջարմանք, տեարակին ցուցուցած ձամբան՝ դպրոցականութեան սխալմանցը դէմ էր, ինչպէս ժողովրդոց ու թագաւորաց բախտը փոխեց: Անիկա դպրոցականութեան սխալ-

ներուն դէմ էր, բայց անանկ սխալներու՝ զորոնք դպրոցը իշխանաբար կը սորվեցընէր, և ան առեւերան ընկերական դրութիւնն ան սխալներուն վրայ կը կենար: Տէգարդ փիլիսոփայութիւնը բարեկարգելու ելած առեւեր՝ միթէ չգիտցաւ թէ քաղաքակրթութիւնն ալ կը փոխէ: Բայց որոնք էին ան առեւեր երկրիս իշխանութիւնները, և բանականութեան լուսոյն առաջին փայլումէն անոնց ամենն ալ ինչպէս կործանեցան:

Ճշմարիտ է թէ Լուծեր աս աշխատութիւնը շատ առաջ «կտաւ», բայց անոր նշագտակն ուրիշ էր. անիկա առանց հաւաքը կործանելու մաքրել կ'ուզէր, և անոր առեւեր փիլիսոփայութիւնը աստուածաբանութեան մէջ մնաց: Տէգարդ, աւելի յանդուգն, փէճը փիլիսոփայութեան մէջ վերցուց. ասոր տարակոյսը որ դպրոցականութեան դէմ ուղղուած էր, բոլոր աւանդութեանց հարուած տուաւ. ան առեւերն ճշմարտութիւնը երևան ելաւ, և անանկ ուժգին եղաւ ցնցումը որ աստուածաբանական շինուածք կործանեցաւ:

Հոս պէտք է խոստովանիլ թէ Տէգարդին կատարած պաշտօնը, թէպէտ փոքր, բայց անկատար եղաւ, անիկա սխալմունքէ մեզ ազատելու սկզբունքը յայտնեց, բայց մեզ ճշմարտութեան մէջ դնելու ըսկզբունքին վրայով խաբուեցաւ: «Ճշմարտութեան հասնելու համար», կըսէ, «կեանքին մէջ անգամ մը մարդս իր ընդունած կարծիքներուն բոլորն ալ մէկդի ընելու, և իր ծանօթութիւններուն շէնքը նորէն շինելու է»: Չարմանալի աշխատութիւն. խորհող Գաղիան Տէգարդին օրինակին հետեւելով աս աշխատութիւնը կրեց. և զինքը լափող դառերէն, նախաժամնութիւններէն, սնապաշտութիւններէն, նախապաշարումներէն, բոլոր մոլորութիւններէն ու մոլութիւններէն անով յանկարծ ազատեցաւ: Բայց երբոր ան աւերակներով նոր շէնք մը շինելու ժամանակն եկաւ, իւրաքանչիւրք իր բանականութիւնը դատաւոր բռնեց, ու միութիւնը պակսեցաւ: Ամեն մարդ սկզբունք կը փրնտուէր, բայց կարծիքէ ուրիշ բան չէր գրնէր: Ան առեւ, հասարակաց հեղինակու-

Թիւն մը չըլլալուն համար, Տէգարդին հեղինակութեամբը՝ ամեն մարդ իր իմացականութիւնն իրեն գերագոյն իշխան ըրաւ. այսպէս բաժանում, վէճ, անիշխանութիւն յառաջ եկան, և դարձ քառասմէջ ինկաւ :

Հիմա մեր գտնուած կէտն աս է. բըժշկութեւն ախտն աս է. արդարեւ դժուարին ձեռնարկութիւն, բայց մեր փրկութիւնն այսօրուան օրոյ միակ առօր յաջողութեամբը կրնայ սկսիլ : Իրաւ մարդս ստուծենէ քաջել հանել, և կիրքերուն ու կարծիքներուն հեղեղին մէջէն անիկա պէտք ի՞նչ մարտութիւն առաջնորդել պէտք է. քաղաքակրթեալ աշխարհքը բարոյական աշխարհին հիմանքը վրայ նորէն շենել, և ազատութիւնը փրկելու համար ցոյցութենէ ելլել պէտք է. մանկավարժներն ու օրէնսդիրները աս ընելու կարող չեն, աս յեղափոխութիւնները ոչ առեաններու (բրիտան) : ոչ ժողովակներու (սլի-պ) ոչ վարժարաններու մէջ, ոչ օրէնքներով, ոչ կանոնադրութիւններով կրնայ կատարուիլ : Երկրի թագաւորներէն բան մը չըպահանջենք : Անոնք ինչո՞ւ համար ապագային վրայ զբաղին, քանի որ վաղուան համար անդամ ասոյց չեն : Հասարակաց կրթութենէն ալ բան մը չպահանջենք. հասարակաց կրթութիւնն ի՞նչպէ՞ս կրնայ բարի քաղաքացիներ շինել, անկէ միակ աղէկ ուսանողներ կը պահանջենք. ժողովուրդ մը՝ առանց կրօնքի՝ կրնայ դպրոցներ՝ վարժարաններ՝ գիտութիւն ունենալ, և ոչ աւելի ինչ : Ուրեմն փնտռենք անանկ իշխանութիւն մը որ ամէն ժամու, ամեն վայրկենի, ամեն դարու է. իշխանութիւն մը որ անկողքմանելի, անխոնջ, իր գործին վրայ խանդակաթ է, և ամբողջ ընկերութիւնը պատած բոլորած է. ընտանեաց դիմենք, ընտանեաց, հայրենեաց և մարդկութեան համար ընտանիքէն օգնութիւն խնդրենք : Իր կիրքերովը կուրացած մարդն անդունդին եզերքը կը քալէ, բայց իր զաւակն ալ անոր մէջ կործանել չուզէր : Մայր մը իր սիրած զաւակին համար կրնայ հարստութիւն ըղձալ, կրնայ անոր համար մեծութիւն երազել. բայց կը զարհուրի

երբոր իրեն ըսուի. Աս մանկիկը զոր դուն այդչափ կը սիրես, զոր քու կաթովդ կը սնուցանես, որուն այդչափ գգուանք կուտաս, Բոպէսքիէրին հեռուող մը ըլլալէ ետքը՝ դիտատութեան բեմին վրայ պիտի սպանուի : Կորսուած, իսպառ կորսուած է նոր ծնող սերունդը, եթէ ամեն ընտանեաց մէջ ի՞նչպասա՞ ճշմարտութեան ձայն մը չի բարձրանար. ճշմարտութիւնն է որ մեզի կը պակսի. ճշմարտութիւնը, հոգւոյն մի միայն կեանքն ու մարդկային սեռին մի միայն ապագայն :

Բայց ի՞նչ ձայն է ան որուն ճարտար-խօսութիւնը մեղմով մեր հոգւոյն մինչեւ խորը պիտի ողորոկի, և մեր դաւկներուն պիտի տայ լսել ան յաւիտենական պատուերները գորս բնաւ յեղափոխութիւն մը չի կրնար կործանել : Ամեն ընտանիքի մէջ անտես առնուած առատաժողութիւն մը կայ, որուն կարողութիւնն անդիմադրելի ու բարութիւնն անսպառ է, որուն կեանքը մեր կեանքն է, որ մեր ուրախութենէն ուրիշ ուրախութիւն, մեր երջանկութենէն ուրիշ երջանկութիւն չունի. որուն բոլոր գօրութիւնն ի՞նչիոյ յառաջ կուգայ, ասոր պիտի պաղատինք : Բայց մեր իղձերն անոր ուղղելէ, մեր հայրենեաց փառքն ու զաւկներուն երջանկութիւնն անկէ խընդ-րելէ առաջ՝ սորվինք թէ՛ մեր օրերն՝ այսչափ կարենոր ու ասանկ նոր նիւթի մը համար ինչ բաներ եղած են : Երբոր գործին ընդարձակութիւնը կը ճանչնանք, ան առեան գործաւորն հրաւիրելու ժամանակ է :

Նաբոլէոն օր մը Մատամ Գամբանին կ'ըսէր. «Դաստիարակութեան հին գրութիւններն անպիտան են, աղէկ մեծնալու համար Գաղիոյ մէջ պատանեաց ի՞նչ բան կը պակսի. — Մայրերոյ. պատասխանեց տիկինը, Կայսրն ասխօքէն զարնուեցաւ. մտքին խորհուրդը կերպարանքէն ցայտեց, «Աղէկ, ըսաւ, ահա դաստիարակութեան ամբողջ դրութիւն մը. պէտք է, տիկին, զաւկներ մեծցնել դիտող մայրեր հառցունենք» :

Աս խորին խօսքը մեր գրքին բուն նիւթն է : Ներկայ սերունդէն բան մը չըպասելով, մեր հասարակաց դաստիարա-

կաթեան վրայ ալ յոյս չունենալով մենք մեզի ըսինք . «Պէտք է որ զաւակներ մեծ-
ցնել գիտցող մայրեր հասցունենք» :

ԱՓՐԻԿԻՒ ՎՐԱՅ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Եգիպտոս թէ գիրքովն և թէ պատմութեամբն, Ափրիկէի ամենէն երեւելի ու հետաքրքրական մասն է . Եգիպտոսի պատմութիւնն աղէկ միտք առնելու համար հարկէ որ անիկա քանի մը ժամանակներու եփար բաժնենք :

Եգիպտոսի մէջ եղած մեծ փոփոխութիւններուն նայելով՝ որովք առ երկիրն ատեն ատեն գրեթէ բոլորովին կերպարանափոխ եղած է, անոր պատմութիւնը կրնանք առ երեք գլխաւոր ժամանակներու բաժնել . Եգիպտական ժամանակ, Յունական ժամանակ և Մահմետական ժամանակ :

Եգիպտական ժամանակին պատմութիւնըն՝ առ երկրին, թէպէտ ամենէն մթին, բայց ամենէն հին և հետաքրքրական պատմութիւնն է . Եգիպտոսի պատմութեան առ ժամանակին մէջ զիտողութեան արժանի կէտերը երեքն են՝ մասնաւոր յօդուածի մը գործ է, ուր անոր ժողովուրդներուն ըսկզբանը, ցեղին բնութարութեանը, կրօնքին, բնկերական ու քաղաքական որպիսութեանցը վրայ խօսիլ հարկ է :

Մեր միտքն առ յօդուածով Ափրիկէի վրայ աշխարհագրական տեղեկութիւն մը տալ ըլլալով՝ հոն Եգիպտոսի ոչ առ ամենէն հին, և, ինչպէս ըսինք, ամենէն հետաքրքրական ժամանակին, ոչ ալ յաջորդ երկու ժամանակներուն պատմութեանը վրայ խօսիլ է . այլ մինակ անոր հին աշխարհագրական բաժանումներուն վրայ համառօտիւ պիտի խօսինք, ինչպէս որ իններորդ թուով Ափրիկէի ուրիշ քանի մը երեւելի մասերուն համար ըրինք . բայց և այնպէս գոնէ սաչափ առաջուց գիտնալ պէտք է, որ Հին Եգիպտոսը, կամ, ինչպէս ըսինք, Եգիպտական ժամանակը դարձեալ երկուք է . նախ՝ հին Եգիպտաց-

ւոց անկախ ժամանակը, որ անոնց խորհրդաւոր ժամանակն է . առ ժամանակը մինչև 525 (Նիս. Բ. Զ. Բ.) կը հասնի, ուր ալ և ալ բնիկ կամ գրեթէ բնիկ Թագաւորներ անկախ առ երկրին մէջ տիրած են . երկրորդ Պարսից իշխանութեան ժամանակը, որոնք հին Եգիպտական ազգին անկախութիւնը վերցնելով մինչև 332 (Նիս. Բ. Զ. Բ.) անիկա գրեթէ նուաճուած պահեցին . 332էն ետքը կը սկսի Յունական ժամանակը . քանզի Աղէքսանդր մեծ 332ին բոլոր Պարսից տերութեանը հետ առ երկիրն ալ նուաճեց, որմէ Լագիտեանց, այսինքն Պաղոմեանց անցաւ մինչև Վլէստրա, այսինքն մինչև 30 (Նիս. Բ. Բ. Բ.) . Հռոմայեցիք իրենց ընդարձակ պետութեանը մէկ դաւառն ըրին առ երկիրը 29ին (Նիս. Բ. Բ. Բ.) և նուաճեալ պահեցին մինչև 638 . Պաղոմեանց ժամանակէն մինչև Հռոմայեցւոց իշխանութեան Եգիպտոսի մէջ վերջանալը (29 Նիս. Բ. Բ. Բ. — 638 . Բ. Բ. Բ.) . Եգիպտոս լեզուով և ուրիշ ամեն մասամբ յունացած էր . Եգիպտոս 638ին Պաղատոսի Խալիֆաներուն տակ նուաճեցաւ, և անկէ մինչև հիմա Եգիպտոս լեզուով, կրօնքով և ուրիշ ամեն մասամբ Արաբու մահմետական է :

Եգիպտոս ըսելով հիները յատկապէս Նեղոսի հովիտը կ'իմանային Անոր Արեւելեան դին՝ Ասիոյ մէկ մասը կը կարծուէր ու Եգիպտական Արաբիա կը կոչուէր . իսկ Արեւմտեան դին՝ Լիբիոյ մէկ մասը համարուած էր :

Յոյք ընդհանրապէս Ափրիկէն Լիբիա կը կոչէին . բայց Լիբիա անուամբ մանաւանդ Եգիպտոսի արեւմտեան դին եղած երկիրները կ'իմացուէին, որք են՝ Պարգայի անապատը, այժմու Գրիփոլի պէյուլթիւնը, Գորտոֆանի, Տարֆուրի անապատները և այլն . այսինքն հիւսիսէն Միջերկրական ծովուն եզերքէն դէպ ի հարաւ Եգիպտոսի և Նուբիոյ արեւմտեան դին եղած Ափրիկէի մասը . Հիներուն Լիբիան աս է . Լոբերը Լիբիա անունը հետեւեալ կերպով սկսաւ առնուիլ . Լիբիա ներքին կոչուեցան Արաբ լեռներուն հարաւային կողմն եղած երկիրները . այսինքն՝ հարաւ-

ային Մարմոգդայ, Սահարա և Սևաստան (Նեխեմի) : որչափ որ հիներէն ճանչըրուած էր : 2. Իբէմ Արքային կոչուեցաւ հիներուն լիբիան, մանաւանդ ան ծովեզերեայ մասը՝ որ Լգիպտոսի և Դրիփոլոյ մէջ տեղն է : Աս արքային լիբէմ կոչուած ծովեզերքն ալ դարձեալ երկու բաժնուեցաւ : Լգիպտոս ու Կիւրենականին մեջտեղի մասը՝ վերին լիբէմ կոչուեցաւ : Իսկ Կիւրենականին կամ Պենտապոլիսէն մինչև Դրիփոլիա եղած մասը՝ Սորին լիբէմ :

Արդ բուն Լգիպտոսը որով, ինչպէս ըսինք, Նեղոսի հովիտը կ'իմացուէր, խիստ վաղեմի ժամանակներ, այսինքն բուն եգիպտացի թագաւորաց ժամանակները Յօբաթին կը բաժնուէր, որոնք Օրէնք կը կոչուէին : ասոնցմէ 26ը հարաւային մասին մէջն էր, որ Մարիս կը կոչուէր, և 40 հաւոր չիւսիւսային մասին մէջ, որ Սահէդ կ'անուանուէր : Իսկ Յոյնք եգիպտոս 40 Օրէնք բաժնեցին : 17 Թեբայիքի կամ Բարձրեգիպտոսի մէջ էր, որ Լգիպտոսի հարաւային մասն էր : Եւթը հաւոր միջին Լգիպտոսի մէջ էր, որ Եօլեօրիէան ըսուեցաւ սահմանը մինչև Մեմփիս կը հասնէր : Դրնացած 18ն ալ խոնարհագոյն կամ Տելեդա կոչուած մասին մէջ էր, որ եգիպտոսի հիւսիսային մասն էր :

Լգիպտացիք բուն եգիպտոս 36 օրէնքի բաժնելէ ետքը՝ եգիպտական Արաբիան ալ 6 օրէնքի բաժնած էին : ասկէ զատ հիներուն Իբիւսն ալ որ Լգիպտոսի մասն էր, քանի մը օրէնք կը բաժնուէր :

Իսկ Յոյնք բուն եգիպտոս 40 օրէնք բաժնելէ ետքը՝ արեւելեան դին՝ 6, և արեւմտեան դին՝ 7, օրէնք բաժնեցին, որով ըստ Յունաց եգիպտոս 53 օրէնք բաժնուած էր :

Պարսկց իշխանութեան ատենը՝ Դարեհ եգիպտոսը չորրորդ Սատրապութեան մաս ըրաւ, բայց օրէնքներու բաժանումը պահեց : նոյնպէս Պտղոմեանք և Հռոմայեցւոց առջին կայսրները : Բայց Դ. դարուն, Հռոմայեցիք եգիպտոս թէ՛ ըրին, ու 6 դաւառ բաժնեցին 1 : վերին Իբիւս՝ հիւսիսէն, գլխաւոր քաղաքն էր Կիւ-

րենէ : 2. Ստորին Իբիւս արեւմուտքէն գլ. քղք. Հարեդոն : 3. Բուն եգիպտոս՝ հիւսիսէն. գլ. քղք. Աղէքսանդրիա : 4. Օգոստամենա՝ արեւելեան հիւսիսէն. գլ. քղք. Բեռուզ : 5. եգիպտական Արկադիա՝ մէջտեղը. և Թեբայիդ՝ հարաւէն : գլ. քղք. Թեբէ :

Մինչև հիմա խօսեցանք Ափրիկէի մէջ հիներուն ծանօթ եղած երկիրներուն վերայ, որոնք էին, Մաւրիտանիա, Նումիա, բուն Ափրիկէ և Դրիփոլիա (կարբեդանացւոց երկիրները) Կիւրենականն ու եգիպտոս : Ասոնք ամենը կարգաւ Ափրիկէի հիւսիսային և Միջերկրական ծովուն հարաւային եզերքն էին : Ինչպէս արդէն ըսած ենք : հիները Ափրիկէի վրայ մեզի չափ ծանօթութիւն չունէին : բայց և այնպէս կանքանի մը երկիրներ որոնց վրայ հիները քիչ շատ ծանօթութիւն մը ունէին : Ասոնք են Եթովպիան որով եգիպտոսի հարաւային սահմանէն անդին եղած երկիրը կ'իմանային, և Ադլաս լեռներուն հարաւային սահմանին վրայ եղած երկիրները :

1. Լիւպիա : Եթովպիա անունը հնոց մէջ խիստ ընդհանուր և տարտամ նշանակութիւն մ'ունէր : Անանք եգիպտոսի հարաւային սահմանէն անդին դէպ 'ի հարաւ բոլոր երկիրներուն Եթովպիա անունը կուտային, կամաց կամաց աս անունը մասնաւորելով Եթովպիա կը կոչէին վերին Նեղոսին բոլոր հովիտը, ուր այժմու Նուպիան, Ապիսոսիան (Հապէշ), Գորտոֆանը, Տարֆուրը և ուրիշ երկիրները կը պարունակուէին : շինաշխարհագիրներ շատ անգամ Արեւելեան և արեւմտեան Եթովպացիք անունը կը գործածեն, և Նեղոսի արեւելեան և արեւմտեան դին եղող բնակիչները կ'ուղեն իմացնել : շիներն իրենց աս Եթովպիա կոչած երկրին մէջ՝ շատ մը ազգերու անուն կուտան : նախ Մերովիի Եթովպացիք, որոնց մայրաքաղաքն էր Մէրովէ : Պըլեմմիացիք՝ Մէրովիի արեւելեան դին : Նուպիացիք՝ Մէրովիի արեւմտեան դին : Սեմպրիտացիք՝ Մէրովիի հարաւային դին որ հիւսիսէն Հապէշն է : Ասոնցմէ ետքը կուգային Փղակերները, Չայլամակերներն ու Օձակերները : ասոնք ամենն ալ դէպ 'ի

հարաւ մինչեւ այժմու Բարեյուսոյ երկիրը
ցրուած կը կարծուէին : Իսկ Կարմիր ծո-
վուն եզերքին վրայ Եզիպտոսի հարաւա-
յին սահմանէն մինչեւ Պապէշ Մանտէլի
նեղուցը, բնակող ժողովուրդները Դրակ-
լոտացի կը կոչուէին : Ասոնցմէ անդին դէպ
'ի հարաւ եղող ժողովուրդները կը կոչուէ-
ին կարգաւ Չկնակերներ, Մսակերներ և
Կրէակերներ (կրեայ ուտողներ), և Երկայ-
նակեացները՝ որոնց համար կ'ըսուէր Թէ
120, մինչև 150 տարի կ'ապրէին : Բայց հի-
ներուն առ երկիրներուն և ազգերուն վը-
րայ ունեցած տեղեկութիւնը անստոյգ և
անհիմն էր : Հռոմայեցիք Եզիպտոսի տի-
րելէ ետքը՝ Եթովպիոյ հիւսիսային մասն
ալ նուաճեցին : և, Եթովպիա անոր չան
շեգիւպոս կոչեցին :

Եզիպտոսէն անդին եղած հարաւային
երկիրներուն վրայ հիներն առ աղօթ և ան
ստոյգ տեղեկութիւնն ունէին :

Վերիկէի հիւսիսային երկիրներուն,
այսինքն Մաւրիտանիոյ և Նումիտիոյ հա-
րաւային սահմանէն անդին գտնուող երկիր-
ներուն և անոնց բնակիչներուն վրայ ալ
հնոց մէջ՝ շատ քիչ և աղօտ տեղեկութիւն
կար : Հիները կը ճանչնային նախ՝ Կեդու-
լիան : այսպէս կը կոչուէր Ագլաա լեռնե-
րու հարաւային արեւմտեան դին եղող մա-
որ, որուն սահմանն էր արեւմուտքէն Ագ-
լանտեան ովկիանոսը, հարաւէն Սահարա,
արեւմուտքէն Կարամանդներուն երկիրը :
Կեդուլիոյ բնակիչներուն ալ՝ հիներն ալ
և ալ անուններ կուտային, որոնց գլխա-
ւորներն էին բուն Կեդուլացի և Սե
Կեդուլացիք : Կարբեգոնացիք իրենց բա-
նակին մէջ շատ զարձկան զինուորներ կ'ու-
նենային : Երրորդ՝ Կարմանդներուն երկիրը
որն որ արեւմուտքէն Կեդուլիոյ սահմա-
նակից էր : Կարամանդները մինչև Սահա-
րայի անապատին մէջ տարածուած էին :
Կուռնելիոս Պալպոս հռոմայեցի հիւպա-
տոսը (40 Նխ. թ. դք.) առ ազգերուն մէջ
երեւելի արշաւանք մը բրաւ : Սահարա
անապատէն անդին դէպ 'ի հարաւ հի-
մակուան Սեբրու երկրին կամ Սեաստանին
վրայ, որ Ափրիկէի բոլոր միջին ու հա-
րաւային արեւմտեան մասն է, հիներն
ամենեկին տեղեկութիւն չունէին : ուր մեր

ժամանակներուն տեղեկութիւնն առ եր-
կիրներուն վրայ, ոչ միայն շատ ընդար-
ձակ ու մասնաւոր է, այլ և օր ըստօրէ ըն-
դարձակուելու ու ստուգուելու վրայ է :

Վերիկէի վրայ հին աշխարհագրական
տեղեկութիւնէն կրտսնուի որ

'Նախ՝ երկրիս առ մասին մէջ հիւսիս-
ային եզերքը կամ Միջերկրական ծովուն
եզերքն ու Եզիպտոս էր, ուր քաղաքա-
կրթեալ ազգք կը բնակէին, որոնք Ափայ-
ւն և Լարոպայէն հոն գաղթած ըլլալով՝
բնիկ վայրերն բնակիչները դէպ 'ի հարաւ
մղած էին :

Երկրորդ՝ հիներն ալ մեզի պէս Ափրի-
կէի մէջ բնիկ վայրերն ցեղերու պատա-
հած էին, որոնց սկիզբն անծանօթ ժա-
մանակներէ է :

Հայերէն Թէաւորոն մը բացուած
ըլլալուն վրայ մէջմուտայի հալա-
սիս լրագրին մէջ հետեւեալ յօդ-
ուածը կը կարդանք :

Մեզին վերաբերեալ Տեժ գաղտնիք Տը և
աւելի Տեժ աւելի Տը :

Հարկւր յիսուն տարուրնէ 'ի վեր ազգն
ազգասիրութեան յորդորելու համար մի-
ջոց չի մնաց որ ձեռք չառնուէր : Վերջին
ժամանակներս պապիկս մը լրագիր նոյն բա-
նին ամեն օր ազգին կը քարոզէ, տասուեր-
կու տուգինա ընկերութիւն ալ զարձեալ
նոյնն ազգին մէջ յառաջ բերելու կ'աշխա-
տի : Զո՛ւր ջանք, անօգուտ վատտակ : Ա-
ւելի խելացիներն՝ ազգասիրութեան բուն
գաղտնիքը մնտուեցին, ու վերջապէս գտան
և սա է :

ԹԷԱԹՐՕՆ

Աստ յստակ հայեցիլեզուով, Թատրոնը,
քանզի օտար բառեր չգործածելն ալ ազ-
գասիրութիւն մըն է : ուստի, ոչ Թէաթրօ
այլ Թատրօն, կամ Թատր. բառին զօրու-
թիւնն ալ առ է, Ազգին ազգասիրութեան
կայան կամ կեդրոն մը :

Ազգասիրութեան գաղտնիքը վայրապար
վանքերու, դպրոցներու, ընկերութեանց,

դիրքերու, լրագիրներու մէջ, Հիւնքեար
խակէշէսին, մինչև Ատանա անգամ փնտը-
ռողներ եղան. ուր անիկա Բերայի մէջ և
քթերնուս տակն է եղեր. հարիւր հազար
անգամ անոր առջևէն անցած դարցած ու
տեսած ենք. գոհութիւն Աստուծոյ անիկա
հիմա դտանք ու պատերու մէջ առինք.
ազգասիրութեան գաղտնիքն ալ այսուհետեւ
մեր ձեռքէն փախչելիք չունի:

Այսուհետեւ ազգին ազգասիրութեանը
վրայ տարակուսողը՝ Բերայի Թատրոնն հը-
րամմէ ու տեսնէ. Երբ բոլոր ընկերութիւն-
ներն անապատ, ընթերցարաններն անա-
պատ, սնտուկները Թափուր ու տոմսակ-
ները բաց են, Պէյօղլուի Թէատրոն, քաւ-
լիցի՝ Պերայի Թատրոնը շէն և ապաւ է.
մեծամեծք՝ հոն, երևելիներն՝ հոն, Էնսֆը
հոն, ազքատն՝ հոն, դերգաստաններ՝ հոն,
լեցուն, զեղուն, ամեն մարդ գիշերով բա-
տակը ձեռքը, իր ոտքովն ազգասիրու-
թեան գործը կատարելու կ'երթայ. ոհ,
երջանիկ դար, ոհ բարեբախտ օրեր. զը
ակն աչ եպես և ոհնի ոչ և ոհ Երբս Գարգոյ ոչ
անկա: Ով միւսնաթի, միթէ կրնաս այլ ևս
աղաղակել Թէ Ազգասիրութիւն չկայ.
Թատրոնն հրամմէ ու տես. այնչափ Ժո-
ղովքներու հազիւ Թէ հարիւր հոգի կու-
գար, հոս Թատրոնի հրատարակութեամբ
մը հազարաւոր անձինք կը հաւքուին. և
տոմսակներն ալ ամսագլխուն, տարեգըլ-
խուն չթողլով նոր նոր գայթեկը կանխիկ
կանխիկ կը վճարեն. Երբ ազգասիրութիւնը
Գերեզմանի մէջ մէկտեղ չպատկելու համար
արիւն Թափող Դուստուրչականն ու Զաւ-
ինկիւանը հոն իրարու քով կը նստին. Շը-
ռոմէական, Էջմիածնական, Աբքացի, Գո-
լէճցի, Էնկի-լըի, Սփափուլի, Դուստուր-
եալ, Խաւարեալ, ամենը քիւրի գրիկ, հաւ-
մամիտ, համակարծիք մէկտեղ կը խնդան,
մէկտեղ կուլան, մէկտեղ ազգասիրութիւն
կը ցուցնեն. Աս ազգին մէջ միութիւն չը-
լար՝ ըսողներ, ուր էք, ոհ, չար վատակներ
տեսնենք միթէ աս ալ ձեր մատուցներուն
պիտի կարենաք փաթթել. Եղիշէն անգամ
եթէ ողջ ըլլար, հիմա իր լեզուն փոխելով
պիտի ըսէր. Թատրոնականութիւնն է մայր
բարեաց, անթատրոնականութիւնն՝ ծնող
աչրեաց. Բայց որովհետեւ Թատրոնին հորի-

զոնէն ազգին ծագելու բարիքներուն վը-
րայ խանդաղողներ (չքաշողներ) կան, հար-
կաւ զանիկա բամբասողներ ալ պիտի գըտ-
նուին. Եթէ Աստուած ուզէ. ասոնք ալ
մէկիկ մէկիկ Սդաբենին մախաղը կը մըտ-
նեն. և շետակը Սդաբենին Թէ բազկին
և Թէ բրին կրնանք քաջ վատահիլ, տարա-
կոյս ալ չունինք. որչափ ազգատեացներ
աս մախաղէն ազգասէր ըլլալով ելած են:

Բայց ազգին այսչափ բարւոյ ու օգտի
առիթ ըլլալու յարմար եղող աս Թէատ-
րոնն՝ ինչպէս սկսած ու ինչ կերպով կար-
գաւորուած է. դերասաններն ով են, և
անոնց վարպետութիւնն ինչ աստիճանի է:
Թէպէտ Ազգին մէջէն ճարտար գրիչներ
ասոնք մի ըստ միովէ դրի պիտի առնեն,
աս մասին գանի մը տեղեկութիւններ հի-
մակուրնէ ազգին տալը մեզի ալ պարտք է.
Ինչպէս որ մէկ կողմանէ պատմիչներուն
աշխարհիս ուրիշ մեծամեծ դէպքերը գրի
առած առնեն՝ միւս կողմանէ մենք ալ
մեր լրագրին մէջ զանոնք կը պատմենք:
Աս պարտաւորութիւնը կը ճանչնանք,
բայց գործադրութեանը դեռ անբաւա-
կան ըլլալին ալ կը խոստովանինք. Ամեն
մարդ մեզի իրաւունք կուտայ Թէ ազգին
կենացն ու մահուանը պատճառ ըլլալու
ասանկ կարեոր գործ մը՝ մէկ տեսութեամբ
չի կրնար կշռուիլ. կամ գէթ մեր բոլր
այնչափ սուր տեսութիւն չիկայ:

Մենք մեր առջի տեսութեանը մէջ կը
հիանանք, երկրորդին մէջ ուշադիր կ'ը-
անք ու երրորդին մէջ կը դատենք ու կը
կշռենք. Աս երեք տեսութիւնը չկատա-
րած՝ հիմնական բան մը չենք կրնար ըսել.
Բայց բոլորովին ալ լռած չըլլալու համար՝
սա կերպով հարեանցի կ'ըսենք:

Դերասաններէն ոմանց վրայ խօսուածք
կայ՝ շարժուածք չկայ. ոմանց վրայ ալ
շարժուածք կայ՝ խօսուածք չկայ: Ոմանք
մեքենայով շրթունք կը շարժեն, ոմանք ալ
մեքենայով ձեռք կը շարժեն. եթէ ա-
փորը Թերութիւնն անհետ ըլլայ, հանդի-
սատեսները Սդաբենին պէն՝ կենդանի
շրթունք ու կենդանի ձեռքեր պիտի տես-
նեն. Մէկը պէտք է որ խաղերգութեան
ատենը միշտ օրիորդներուն յիշեցնէ Թէ,
տեսարանին մէջ, իրենք Աղաւնի կամ Ա-

յուսպեն, այլ Զերպինէթ ու յասէնթ են՝
և թէ՛ Մոլիէրին կատակերգութեանը մէջը
Աղանի և Արուս չկայ։ Բայց աս ալ չուղ-
ղուելու բան մը չէասոնցմէ զատ, մէջ տեղի
շահուն մոմերն ուրիշ կերպով մը վաւերուն
հնարը եթէ գտնուի, ու ջահին տակը նըս-
տողներն սքարմաչէթին կաթիլներովը
ճէփճերմակ չըլլան, կը կարծենք թէ Թառ-
րոնին վրայ ուրիշ պակտութիւններ գտնու-
ներն՝ արդարութեան սահմանէն դուրս
ելած կ'ըլլան։ 'Ի վախճանի և որովհետեւ
ամեն բանին վախճանն ընդունելի է, Թառ-
րերգութեանց վերջը խաղացուած զաւ-
եշտներն ալ, Թատրոնին մեծ բաղդ մը
պատրաստելու վրայ են։ Աս մասին բնաւ
գովեստ մը կամ բարեմաղթութիւն մը
չատ չենք տեսներ։ Քանզի վստահ ենք
թէ խմբագիր վերատեսուչը՝ ընթերցելէն
իրեն առատօրէն շնորհուած ձիրքին ար-
ժանաւորութենէն աւելի գոռոզանալով
ամբարտաւանութեան փորձութիւննե-
րուն տեղի չիտար։

Թարգմանուած . Մէճմ . Հաւատիս .
Թիւ 862 . Փետր . 1 .

Արդոյ խմբագիր ,

Մէճմուայի Հաւատիս լրագրոյն թիւ
362 փետր, 1 . Թերթին մէջ՝ չափազանց
զարմանաց տեղի տալու՝ յօդուած մը կար-
դացի ու զարմացայ . և Թերթս զարմանալէն
չեմ կրնար դադրիլ՝ քանի կը մտածեմ թէ
Մարկէս-Գարանի ընկերութիւնը, որուն յե-
տին անդամներէն մէկնալ նուաստս պտնու-
ած եմ, այդ Բազմարդին լրագրոյն մե-
ծապատիւ և ազգասէր խմբագրին, ա-
տանկ հեղեակիան գրութեան բնաւ տեղի
տուած չըլլալով՝ ինչ պատճառէ շարժ-
եալ է արդեօք առ այդ։

Ըստ իս՝ լրագրագետները եթէ ան-
կեղծ ազգասէրներ են, (ինչպէս որ հարկ
է ըլլան), ընկերութեամբ ձեռք զարնը-
ուած գործ մը, առջի տեսութեամբ իրենց
որչափ ալ փոքր տեսնուի, առ'ի քաջալեր-
ութիւն ազգայնաց, յորդորական գրու-

թիւներով պէտք է միաբանութիւններն
խրախուսեն, և եթէ անոնց նպատակին
մէջ սխալ դարձագրութիւն մը կը տեսնեն՝
ատի, անկեղծ գրութեամբ մը, ընկերու-
թեան վերիջ պաշտօնատարներուն պէտք է
գեկուցանեն։ ապա թէ չընդունուի՝ այն ա-
տեն իրենց կարծիքը աշխարհաքարոզ ընե-
լու . և հասարակաց քննադատութեան տակ
ձգելու աղատ են։ սակայն այդ ալ ոչ գոհնիկ
հեղինարանութեամբ այլ ուղիղ սրբիւ, ան-
կեղծ զգացմամբ, առանց ուղիղ բանին աղա-
ւէտ սահմաններէն շեղելու պէտք է ըլլայ։

Մեր արդոյ խմբագիրը ինչը տե-
սաւ այս ընկերութեան . կարծեմ անօրէն
ժողովոյն 'ի դիմաց պաշտօնական գրու-
թիւն մը կամ տեղեկագիր մը ստացած չէ,
և ոչ ալ հրատարակաց տոմսակով մը ըն-
կերութեան անդամակցութեան հրաւիր-
ուելու է, և եթէ ատանկ ալ եղած ըլլար՝ Նո-
րին Վեհափառութենէն այսեղանակ ընդու-
նելութիւն գտնելու էր . ուր Թողունք
որ, լսածնուս նայելով, իր ձրուիչը Մէճ-
մուս ձգելու համար սենեակը պատահա-
ւտեն, բարեմտութեամբ ընկերներէն
մէկը, կանոնագրութենէն մէկ օրինակ
մը յանձնելէ անոր, յուսալով Թերթս՝ որ
Մէճմուայի Արդոյ խմբագրոյն յաճոյական
ծառայութիւնը ըրած ըլլայ, որով նորա-
հաստատ ընկերութեանը վրայօք՝ նպատա-
ւոր գրութիւն մը ընելու բարեհաճը, և
առօք ընկերութեան հիմնադիրներուն քա-
ջալերութիւնը կրկնապատկէ . . . Բարէ,
այս է եղէր քաջալերական յորդորանքը։

Եւ իմ զգացմանս միայն պատասխանա-
տուեմ . Թող արդոյ խմբագիրը ինք խորհի
թէ ընկերութիւն մը, որ դէթ ութսուն հո-
դիէ բաղկացած է, ասանկ յանիրաւի նա-
խատուելուն ինչ չզգար . . .

Հոս իմ մտերմական ազգարարութեան
վերջ տալով ինդրեմարդոյ խմբագիր՝ որ լը-
րագրոյդ էջերուն մէջ այս գրոյս տեղի
չնորհելու բարեհաճիս .

Մնամ և՛ և՛
